

Kennissynthese
Nederlandse onderzoeken
over bi+ mensen en thema's

28 december 2021

Inhoudsopgave

Inleiding	3
Wat is bi+?	3
Aantrekking, gedrag en identiteit.....	3
Noot over terminologie.....	4
Leeswijzer	4
1. De beleving van bi+ is divers	6
Aantrekking.....	6
Identiteit.....	6
Gedrag	7
2. Hoeveel mensen zijn bi+ ?.....	8
Het meten van seksuele oriëntatie en bi+.....	8
Schatting van het aantal bi+ mensen in Nederland	9
1 miljoen bi+ mensen	11
3. Monoseksuele norm en houding.....	12
Ervaringen met de monoseksuele norm.....	12
Houding tegenover bi+.....	13
4. Ervaringen van bi+ mensen in vergelijking met homo mannen en lesbische vrouwen?....	16
Demografische kenmerken.....	17
Openheid en zelf-acceptatie	17
Ervaren acceptatie en negatieve reacties	18
Gezondheid en leefstijl.....	18
Werk.....	21
Onderwijs.....	23
Veiligheid en geweld.....	24
Seksualiteit, relaties en geweld.....	26
5. Bi+ specifieke aandachtspunten en thema's.....	32
Mononormativiteit, bi+ uitwissing en maatschappelijke onzichtbaarheid	32
Het uiten van bi+ en minder identiteitsdenken.....	32
Relatievorming	33
Gemeenschapsvorming	35
Gebrek aan aansluiting bij LHBT organisaties	36
6. Kennislacunes	38
Literatuur	40

Inleiding

In deze kennissynthese presenteert Bi+ Nederland wat bekend is over bi+ mensen op basis van landelijk onderzoeken in Nederland.^{1,2}

Wat is bi+?

In deze kennissynthese gaat het over *bi+*. Deze term is in een aantal Westerse landen al gangbaar en ook in Nederland wordt de term steeds bekender. Bi+ is de overkoepelende term voor alle mensen met een seksuele oriëntatie gericht op meer dan één gender. Met andere woorden, bi+ mensen vallen op meer dan één gender. Hoe mensen gender opvatten kan verschillend zijn. Er is veel diversiteit in hoe bi+ mensen seksuele aantrekkings en romantische aantrekkings kunnen ervaren, met wie ze seks en relaties hebben en hoe ze een relatie willen vormgeven.

Bi+ is een paraplueterm die breder is dan biseksualiteit, want onder bi+ vallen ook mensen die zich niet als bi of biseksueel identificeren. Verder wordt biseksualiteit soms opgevat als een seksuele oriëntatie gericht op mannen en vrouwen. Bij bi+ wordt gender als spectrum beschouwd, wat meer omvattend is dan alleen mannen en vrouwen.³

Aantrekking, gedrag en identiteit

Seksuele oriëntatie bestaat uit de dimensies aantrekkings, seksueel en relationeel gedrag en identiteit. Ervaringen hoeven hierin niet samen te vallen, wat geldt voor een deel van de bi+ mensen. Zo kan iemand vooral seks hebben met mannen, soms met een vrouw en zich homo noemen. Of een vrouw valt op alle genders, heeft een lange relatie met haar vriendin en noemt zich lesbisch, omdat dat naar de buitenwereld toe makkelijker is. Hoe aantrekkings, gedrag en identiteit zich tot elkaar verhouden, kan gedurende iemands leven veranderen. Sommige mensen ontdekken later in hun leven dat ze op meer dan één gender kunnen vallen, omdat ze opeens aantrekkings of verliefdheid ervaren of gevoelens niet langer onderdrukken.

¹ Deze kennissynthese geeft een overzicht van bestaand onderzoek en is geen uiting van onze visie.

² Dit is een levend document, dat we actualiseren wanneer er nieuwe publicaties zijn verschenen. Ontbreken er onderzoeken? Fijn als u dit ons laat weten. U kunt dit doorgeven aan jantine@biplus.nl.

³ Bij *binair gender* denken wordt alleen uitgegaan van mannen en vrouwen. Bij *gender als spectrum*, wordt gender beschouwd als een continuum. Voor geslacht kan hetzelfde onderscheid worden gemaakt: het kan worden opgevat als binair geslacht dan wel geslacht als spectrum.

Bi+ mensen kunnen allerlei labels gebruiken om zichzelf te benoemen. Voorbeelden zijn biseksueel, pan, queer of fluïde. Veel mensen benoemen hun bi+ oriëntatie niet, bijvoorbeeld omdat ze niet van hokjes houden. Sommige mensen die op meer dan één gender vallen – en dus onder de bi+ paraplu vallen - noemen zich hetero, lesbisch of homo. Dat kan bijvoorbeeld te maken hebben met de partner die ze op dat moment hebben, angst voor bi+ fobie of druk door de maatschappelijke verwachting dat je hetero, lesbisch of homo bent. In hoofdstuk 1 wordt uitgebreid in gegaan op de beleving van een bi+ oriëntatie.

Noot over terminologie

In de rapportage van bevindingen uit Nederlandse onderzoeken, wordt de seksuele oriëntatie terminologie van de betreffende onderzoekers overgenomen. Aangezien in de meeste van deze onderzoeken wordt gesproken over biseksualiteit en aangezien onderzoekers een oriëntatie gericht op meer dan één gender hebben gemeten als ‘aantrekking naar mannen en vrouwen’ is er meer beschikbare kennis over biseksualiteit dan over bi+. In de rapportage van bevindingen proberen we zo dicht mogelijk bij de formuleringen van de onderzoekers te blijven. Termen als ‘biseksuelen’ hebben we niet overgenomen, omdat we bi en bi+ als een eigenschap en dus bijvoeglijk naamwoord zien en niet als een ‘identiteitsnaam’. Veel bi+ mensen ervaren dat ook op die manier, zoals hoofdstuk 5 aan bod komt. Verder korten we biseksueel, homoseksueel en heteroseksueel af naar bi, homo en hetero, omdat dit lekkerder leest. Ook ‘lesbische vrouwen en homoseksuele mannen’ is gemakshalve ingekort tot lesbische/homo mensen. Wanneer we denken dat dit kan, generaliseren we bevindingen naar de bredere groep bi+ mensen.

In Nederlandse onderzoeken is het nog gangbaar om te spreken van negativiteit en negatieve reacties. Bi+ Nederland spreekt liever over bi+ fobie, aangezien dit sterker benadrukt dat negatieve houdingen en gedragingen zijn gebaseerd op onjuiste en ongepaste stereotypen over bi+ (en biseksualiteit). Eveneens wordt in onderzoeken ‘acceptatie’ gemeten, terwijl Bi+ Nederland inzet op inclusie. Acceptatie gaat impliciet eenrichting op en dit bestendigt ongelijkwaardigheid. Meer over bi+ inclusieve taal is te vinden in het 5 punten plan van Bi+ Nederland (2021).

Leeswijzer

Hoofdstuk 1 laat zien hoe bi+ mensen hun seksuele oriëntatie ervaren op het gebied van aantrekking, gedrag en identiteit. In hoofdstuk 2 komt aan bod hoeveel mensen bi+ zijn, waarbij gekeken wordt naar verschillende dimensies van seksuele oriëntatie. We beschrijven ook welke schatting Bi+ Nederland aanhoudt. Hoofdstuk 3 laat zien wat bekend is over de houding en negatieve reacties tegenover bi+ mensen en hoe bi+ mensen hiermee te maken krijgen. Hoofdstuk 4 geeft een beeld van de belangrijkste verschillen in ervaringen op tal van terreinen tussen bi+

mensen in vergelijking met hetero, homo en lesbische mensen. Waar mogelijk wordt uitgesplitst naar gender. Hoofdstuk 5 gaat over bi+ specifieke aandachtsgebieden en thema's die voor bi+ mensen relevant zijn. Tot slot worden in hoofdstuk 6 enkele kennislacunes en onderwerpen benoemd waarop bi+ gericht of bi+ inclusief onderzoek nodig is.

1. De beleving van bi+ is divers

Dit hoofdstuk is gebaseerd op het survey rapport van het eerste grote landelijke onderzoek naar de ervaringen van bi+ mensen (Baams et al. 2021). Aan het onderzoek namen ongeveer 3000 bi+ mensen deel. Aan dit survey onderzoek wat de deelname van jonge mensen, vrouwen en non-binair/genderfluïde mensen relatief hoog. Uitgebreidere uitkomsten, waaronder verschillen tussen vrouwen, mannen en non-binaire/genderfluïde bi+ mensen, zijn in het betreffende onderzoek te vinden. Het vervolgonderzoek op basis van interviews laat een diepgaander beeld zien hoe het is om bi+ te zijn en waar bi+ mensen mee te maken krijgen (Cense et al. 2021).

Aantrekking

- Er is grote variatie in hoe bi+ mensen aantrekking ervaren. De meeste bi+ personen voelen zich seksueel en/of romantisch aangetrokken tot zowel mannen als vrouwen, waarbij de balans in de mate van aantrekking tot mannen en vrouwen kan variëren.
- Daarnaast geeft een flink deel van de deelnemers aan dat ze zich aangetrokken voelen tot mensen, ongeacht hun gender. Dat geldt bij seksuele aantrekking voor 15,9% van de mannen, 31,0% van de vrouwen en 46,9% van de non-binaire personen en voor romantische aantrekking zijn de cijfers heel vergelijkbaar.
- Zoals te verwachten valt in een groep bi+ personen, is de groep die aangeeft monoseksuele aantrekking te voelen klein. Het komt wel iets vaker voor dat de deelnemers op romantisch gebied uitsluitend aantrekking voelen tot één gender. Een op de vijf bi+ mannen (21,1%) geeft bijvoorbeeld aan dat ze zich romantisch gezien uitsluitend aangetrokken voelen tot vrouwen.

Identiteit

- De bi+ personen die deelnamen aan het onderzoek gebruikten een grote variatie aan labels voor hun seksuele oriëntatie. De meerderheid is biseksueel (60%), met kleinere groepen die labels als panseksueel (17,3%) of queer (16,9%) gebruiken, of aangeven zichzelf niet te labelen (15,9%) (tabel 1).
- 30% van de deelnemers rapporteert meer dan één seksuele oriëntatie.
- Het kiezen van meerdere seksuele oriëntaties komt het meest voor in de non-binaire groep.
- Voor sommige mensen is bi+ vooral iets dat ze voelen en/of doen, maar niet een identiteit.

Tabel 1 Labels van bi+ mensen (in%)

Biseksueel	60
Panseksueel	17
Queer	17
Bi+	4
Heteroflex	4
Homoseksueel of gay	6
Lesbisch	5
Demiseksueel	2
Aseksueel	2
Hetero	4
Ik label mijzelf niet	16
Anders, namelijk...	3
Meer dan 1 label	30

Bron: Baams et al. 2021

Gedrag

- 47% van de bi+ mensen heeft geen relatie, 47% heeft één vaste partner en 4% geen meerdere vaste partners.
- Van de mensen in een relatie heeft 65% ooit geflirt buiten de relatie, 25% ooit een date gehad buiten de relatie, 31% ooit seks gehad buiten de relatie en 22% ooit sekspartner(s) binnen de relatie gehad (bv. een trio).

Tabel 2 Relatie ervaringen van bi+ mensen in een relatie (in %)

Partner met ander gender	61
Partner met zelfde gender of non-binair/genderfluïde	30
Meerdere partners	9
Wij hebben een monogame relatie en gaan niet vreemd	65
Wij hebben afgesproken dat we een open relatie hebben	10
Wij hebben een niet-monogame relatie, maar hier geen afspraken over gemaakt	3
Wij hebben een polyamoreuze relatie	6
We hebben onze relatie niet als zodanig gedefinieerd	10
Anders	7

Bron: Baams et al. 2021

In de paragraaf seksualiteit van hoofdstuk 4 staat informatie over seksueel gedrag vergeleken tussen mensen met een aantrekking naar meer dan één gender of uitsluitend tot hetzelfde gender.

2. Hoeveel mensen zijn bi+ ?

Het meten van seksuele oriëntatie en bi+

Het antwoord op de vraag hoeveel mensen in Nederland bi+ zijn, hangt sterk af van de vraagstelling, het aantal antwoordcategorieën en het onderzoeksdesign van onderzoeken. Hieronder volgt een algemeen beeld op basis van grootschalige, representatieve bevolkingsonderzoeken in Nederland die zijn gerapporteerd in de LHBT-monitor 2018 van het SCP (Van Beusekom & Kuyper 2018), Seksuele gezondheid in Nederland 2017 (Van Lisdonk & Nikkelen 2017), een verdiepende studie naar seksuele oriëntatie groepen (Nikkelen, Tijdink, De Graaf & Bakker 2019) en een whitepaper van Rutgers over het meten van seksuele oriëntatie en genderidentiteit in bevolkingsstudies (Nikkelen, De Graaf, Van Lisdonk, Bakker 2016).

- Het aantal mensen dat een bi+ oriëntatie rapporteert is hoger in onderzoeken die vragen naar *aantrekking of gedrag* dan naar *identiteit of zelfbenoeming*.
- Aantrekking, gedrag en zelfbenoeming hoeven niet samen te vallen. In een SCP onderzoek uit 2012 bleek dat van de respondenten die zich evenveel aangetrokken voelden tot mannen én vrouwen, twee derde zich identificeert als biseksueel en 15% liever geen label gebruikt (Van Lisdonk & Kooiman 2012). Zeker onder mensen met bi+ gevoelens en ervaringen komt het voor dat ze zichzelf niet identificeren als bi+ (inclusief biseksueel, pan en queer), maar als heteroseksueel of lesbisch/homo. Dat kan bijvoorbeeld te maken hebben met de partner die ze op dat moment hebben, angst voor bi+ negatieve reacties, mononormativiteit, of geïnternaliseerde bi+ negativiteit. Veel biseksuele mensen hebben een hekel aan hokjesdenken en zij identificeren zich bewust niet als biseksueel (Felten & Maliepaard 2015).
- Het aantal mensen dat een bi+ oriëntatie rapporteert is hoger in onderzoeken die meerdere non-monoseksuele antwoordopties geven. Zo worden hogere percentages bi+ oriëntatie gevonden in onderzoeken die naast de antwoordoptie 'aantrekking tot mannen en vrouwen' ook de opties geven voor aantrekking tot 'vooral' seksegenoten en 'vooral' de andere sekse. Wanneer al deze antwoordopties worden opgenomen, dan komt aantrekking tot *vooral* seksegenoten het meest voor. Het percentage bi+ mensen ligt daarom meestal hoger in onderzoeken die naast antwoordcategorieën 'mannen', 'mannen en vrouwen' en 'vrouwen' meer categorieën daartussen opnemen.
- In schriftelijke surveys rapporteren mensen vaker biseksuele, homoseksuele of lesbische aantrekking dan in mondeling afgenomen surveys of interviews, aangezien deze seksuele oriëntaties niet de norm zijn en er een risico is op stigma van de interviewer.

- Het algemene beeld in onderzoek is dat aantrekking tot meer dan één gender vaker voorkomt dan een aantrekking tot uitsluitend seksegenoten.
- Biseksuele aantrekking, gedrag en zelfbenoeming komen iets vaker voor onder vrouwen dan mannen.

Er is een belangrijke kanttekening te plaatsen over hoe seksuele oriëntatie in Nederlandse grootschalige, representatieve bevolkingsonderzoeken wordt gemeten en gerapporteerd. In de operationalisering van seksuele oriëntatie wordt vooral uitgegaan van binair geslacht of gender: een oriëntatie is gericht op mannen en/of vrouwen. Bi+ mensen met een oriëntatie op meer dan één geslacht of gender, andere genders, personen ongeacht gender, staan voor de keuze of ze bij deze formulering zich in mindere of meerdere maten aangetrokken voelen tot 'mannen en vrouwen' of dat ze kiezen voor 'anders, namelijk ...'. Aangezien de categorie 'anders namelijk ...' in analyses vaak buiten beschouwing wordt gelaten, kan het zijn dat een deel van de bi+ mensen in deze onderzoeken buiten beeld blijft. Ook blijft het in het ongewisse of in deze vraagstellingen wordt uitgegaan van geslacht, gender of beiden. Voor sommige mensen kan het antwoord hierop verschillen.

Schatting van het aantal bi+ mensen in Nederland

Gezien de bovengenoemde inzichten, aandachtspunten en kanttekeningen in onderzoek, baseert Bi+ Nederland het percentage bi+ mensen op de Gezondheidsenquête 2017 in *Seksuele gezondheid in Nederland 2017*. Dit is een grootschalig, representatief bevolkingsonderzoek dat schriftelijk is afgenomen en waarin ook de antwoordopties van aantrekking tot vooral seksegenoten of vooral de andere sekse wordt aangeboden. De bevindingen over aantrekking en zelfbenoeming van volwassenen zijn als volgt:

- Van de vrouwen, voelt 88% zich alleen tot mannen aangetrokken, 7% vooral tot mannen, 1% evenveel tot mannen en vrouwen, 1% vooral tot vrouwen, 2% alleen tot vrouwen en 1% geen/weet niet.
- Van de mannen, voelt 92% zich alleen tot vrouwen aangetrokken, 3% vooral tot vrouwen, minder dan 1% evenveel tot vrouwen en mannen, 1% vooral tot mannen, 3% alleen tot mannen en 1% geen/weet niet.
- Van de vrouwen noemt 2% zich biseksueel en 1% lesbisch.
- Van de mannen noemt 3% zich biseksueel en 3% homoseksueel.

Het beeld onder jongeren tussen 12 en 25 jaar in het onderzoek *Seks onder je 25^e* (Nikkelen en Vermey 2017) is opvallend vergelijkbaar als de bevindingen over volwassenen. Wat vooral verschilt, is dat jongeren niet alle woorden voor zelfbenoeming kennen. De bevindingen over aantrekking en zelfbenoeming van jongeren tussen 12-25 jaar zijn als volgt:

- Van de meisjes, voelt 88% zich alleen tot jongens aangetrokken, 6% vooral tot jongens, 1% evenveel tot jongens en meisjes, 1% vooral tot meisjes, 1% alleen tot meisjes, 1% niet tot meisjes of jongens en 3% weet het niet.
- Van de jongens, voelt 92% zich alleen tot meisjes aangetrokken, 2% vooral tot meisjes, minder dan 1% evenveel tot meisjes en jongens, 1% vooral tot jongens, 3% alleen tot jongens, 1% niet tot jongens of meisjes en 1% weet het niet.
- Van de meisjes noemt 3% zich biseksueel en 1% lesbisch. In totaal weet 6% niet wat de woorden betekenen.
- Van de jongens noemt 2% zich biseksueel en 3% homoseksueel. In totaal weet 5% niet wat de woorden betekenen.

In dezelfde studie 15 jaar eerder werden meer vragen gesteld, waaronder over seksuele fantasieën en het willen ervaren van seks met iemand van het eigen geslacht (De Graaf et al. 2005 in Lipperts & Oosterhuis 2010):

- Van de meisjes zei 3,0% verliefd te kunnen worden op het eigen én het andere geslacht en 0,6% alleen op het eigen geslacht. Verder zei 0,5% van de meisjes te vallen op zowel het eigen als het andere geslacht en 0,8% vooral of alleen op het eigen geslacht. Van alle meisjes had 13,3% soms of vaak fantasieën over met eigen geslacht, had 6,1% ervaring met vrijen met iemand van het eigen geslacht en zou 13,1% zou dat wel eens willen proberen.
- Van de jongens zei 1,9% verliefd te kunnen worden op het eigen én het andere geslacht en 1,1% alleen op het eigen geslacht. Verder zei 0,1% van de jongens te vallen op zowel het eigen als het andere geslacht en 1,9% vooral of alleen op het eigen geslacht. Van alle jongens had 5,4% soms of vaak fantasieën over met eigen geslacht, had 4,5% ervaring met vrijen met iemand van het eigen geslacht en zou 5,7% zou dat wel eens willen proberen.

De potentie tot non-monoseksualiteit komt bij een behoorlijk aandeel van de jongeren voor, in 2005. Vergelijkbare informatie is niet bekend uit de laatste editie van dit onderzoek.

Aantrekking, zelfbenoeming en seksueel gedrag kunnen van elkaar verschillen en het algemene beeld voor mannen en vrouwen met een biseksuele aantrekking ziet er iets anders uit (Nikkelen et al. 2019):

- Van de mannen die zich evenveel tot mannen en vrouwen of vooral tot mannen aangetrokken voelen, benoemt 70% zichzelf als bi, 21% als homo, 0% als hetero en 9% als anders. Van deze groep mannen heeft 99% ooit seks gehad met een man.
- Van de vrouwen die zich evenveel tot vrouwen en mannen of vooral tot vrouwen aangetrokken voelen, benoemt 65% zichzelf als bi, 12% als lesbisch/homo, 10% als hetero en 13% als anders. Van deze groep vrouwen heeft 53% ooit seks gehad met een vrouw.

Onder transgender personen komt een bi+ oriëntatie relatief vaak voor. Uit een online panel studie aangevuld met convenience sampling in 2013 bleek dat 34% van de trans vrouwen, 41% van de

trans mannen, 47% van de MV-transgenderisten⁴ en 53% van de VM-transgenderisten een bi+ aantrekking rapporteerden. Zelfbenoeming als biseksueel kwam voor bij 28% van de trans vrouwen, 20% van de trans mannen, 37% van de MV-transgenderisten en 23% van de VM-transgenderisten (Doorduyn 2014).

1 miljoen bi+ mensen

Bi+ Nederland houdt de schatting aan dat er in Nederland ongeveer 1 miljoen mensen zijn met een bi+ oriëntatie. Dit is gebaseerd op de Gezondheidsenquête 2017, waaruit blijkt dat 9% van de vrouwen en 5% van de mannen die zich aangetrokken voelen tot meer dan één gender. Uitgaande van ongeveer 15 miljoen mensen boven de 15 jaar, betekent dit een schatting van 675.000 vrouwen die zich in meer of mindere mate aangetrokken voelen tot mannen én vrouwen, en net iets minder dan 375.000 mannen die zich in meer of mindere mate aangetrokken voelen tot mannen én vrouwen.

⁴ Met 'transgenderist' werd iedereen bedoeld die zich iets anders dan man of vrouw voelt. De afkortingen VM en MV staan voor vrouw-naar-man spectrum en man-naar-vrouw spectrum. VM-transgenderisten zijn mensen met het geboortegeslacht 'meisje' die zich iets anders voelen dan man óf vrouw. MV-transgenderisten zijn mensen met het geboortegeslacht 'jongen' die zich iets anders dan man óf vrouw voelen.

3. Monoseksuele norm en houding

Ervaringen met de monoseksuele norm

Monoseksuele mensen zijn mensen die op één (mono) gender vallen. Homo, lesbische en hetero mensen zijn dus allemaal monoseksueel. De monoseksuele norm is de overtuiging en verwachting dat seksuele oriëntaties zijn gericht op één gender (Baams et al. 2021; Cense et al. 2021). Dit leidt tot sterk hetero óf homo denken, waarbij bi+ niet als volwaardige en stabiele seksuele oriëntatie wordt gezien. In het landelijke onderzoek onder bi+ mensen zijn de ervaringen met de monoseksuele norm gemeten.

De onderzoekers onderscheiden vier typen ervaringen (Baams et al. 2021) (Tabel 3 t/m 6):

- a) onzichtbaarheid van bi+
- b) binegatviteit (vooroordelen en stereotypen)
- c) geïnternaliseerd stigma (het internaliseren van negatieve opvattingen over bi+)
- d) extern stigma (vervelend gedrag van anderen)

Tabel 3 Onzichtbaarheid van bi+ (in %)

Zou je willen dat jouw seksuele oriëntatie zichtbaarder was?	70
Zou je willen dat je seksuele oriëntatie serieuzer genomen zou worden?	81
Denken anderen weleens dat je seksuele oriëntatie niet bestaat?	58

Bron: Baams et al. 2021

Tabel 4 Binegatviteit (in %)

Mensen denken dat ik in de war ben over mijn seksuele oriëntatie	44
Mensen denken dat ik ontrouw ben	36
Mensen denken dat ik zomaar met iedereen seks heb	39
Mensen denken dat mijn seksuele oriëntatie tijdelijk is	44
Mensen geloven niet dat mijn seksuele oriëntatie echt is	43
Mensen denken dat ik een groot risico loop op soa's/hiv	16
Mensen denken dat ik geen goede partner kan zijn	22

Bron: Baams et al. 2021

Tabel 5 Geïnternaliseerde stigma (in %)

Ik vind het makkelijk om te vertellen over mijn seksuele oriëntatie	53
Ik vind mijn seksuele oriëntatie heel normaal	86
Ik zou liever een andere seksuele oriëntatie hebben	10
Het is niet fijn om te leven met mijn seksuele oriëntatie	10
Ik ben trots op mijn seksuele oriëntatie	62

Bron: Baams et al. 2021

Tabel 6 Extern stigma (in %)

Er werden ongepaste vragen gesteld over mijn seksuele oriëntatie	48
Er werden vervelende grappen gemaakt over mijn seksuele oriëntatie	46
Ik werd uitgescholden of nageroepen vanwege mijn seksuele oriëntatie	17
Iemand wilde niet met mij daten of een relatie met mij vanwege mijn seksuele oriëntatie	14
Lesbische of homoseksuele mensen namen mijn seksuele oriëntatie niet serieus	30
Heteroseksuele mensen namen mijn seksuele oriëntatie niet serieus	49

Bron: Baams et al. 2021

Het meemaken van dit soort ervaringen met de monoseksuele norm hangt aantoonbaar samen met een minder goede psychische gezondheid (Baams et al. 2021). Dus de verminderde psychische gezondheid van bi+ mensen heeft te maken met een gebrek aan ruimte, erkenning en acceptatie van hun seksuele oriëntatie in de omgeving.

Houding tegenover bi+

Een negatieve houding ten opzichte van bi+ en bisexualiteit komt zowel in heteroseksuele als in lesbische en homoseksuele kringen voor (Felten & Maliepaard 2015).

Er is nog nooit uitgebreid onderzocht in welke aspecten de houding tegenover bi+ mogelijk verschilt van de houding tegenover homoseksualiteit. Verschillen in houding tegenover homoseksualiteit en bi+ zijn aannemelijk. Dit vanwege andere associaties en stigma en de mindere bekendheid en zichtbaarheid van bi+. Ook ontbreekt kennis in hoeverre enkele vooroordelen rondom bi+ worden onderschreven in de Nederlandse bevolking.

In de LHB(T) monitoren van het SCP in 2012 en 2013 was er enige aandacht voor de houding tegenover bisexualiteit en biseksuele mensen. Deze monitoren tonen aan dat de acceptatie tegenover bisexualiteit niet positiever is dan tegenover homoseksualiteit en dat sommige vooroordelen ruimschoots aanwezig zijn in de Nederlandse bevolking:

- De houding in de bevolking op de algemene stelling dat 'biseksuelen hun leven moeten kunnen leiden zoals zij dat willen is' is in 2011 nagenoeg hetzelfde als die van een vergelijkbare stelling over homoseksuele mannen en lesbische vrouwen (Van Lisdonk & Kooiman 2012). In de Nederlandse bevolking is 86% van de vrouwen en 80% van de mannen het daarmee (helemaal) eens.
- In zogenaamde 'gevoelsthermometers' waarbij wordt gevraagd wat iemand vindt van bepaalde groepen blijkt dat men iets negatiever is over biseksuele mannen dan homoseksuele mannen en iets negatiever over biseksuele vrouwen dan over lesbische vrouwen. Vrouwen zijn in hun beoordeling over het geheel genomen iets positiever dan mannen, maar de verschillen in gevoelsthermometers over bi versus lesbisch/homo zijn bij vrouwen weer iets groter dan bij mannen. Vrouwen vullen de gevoelsthermometer (range van 0 tot 100) voor homoseksuele mannen gemiddeld in op 76, voor biseksuele mannen op 69, voor lesbische vrouwen 75 en biseksuele vrouwen op 70. Bij mannen zijn de verschillen tussen de gevoelsthermometers verwaarloosbaar (Keuzenkamp & Kuyper 2013).
- Het beeld wordt minder positief wanneer wordt gevraagd naar thema's die raken aan vooroordelen over biseksualiteit. Op de stelling 'Biseksuelen zijn er nog niet uit wat hun seksuele voorkeur is' is 55% het (helemaal) oneens. Daar staat tegenover dat 25% hier neutraal over is, 8% het (helemaal) eens is en dat 13% hier nog nooit over heeft nagedacht. Het beeld is vergelijkbaar voor de stelling dat 'Biseksuelen niet in staat zijn monogame relaties te hebben' (Keuzenkamp & Kuyper 2013).
- In de bevolking is 68% het (helemaal) eens met de stelling dat ze bevriend kunnen zijn met een biseksueel iemand van hetzelfde geslacht als zichzelf. Dit betekent tegelijkertijd dus ook dat één op de drie mensen hier enige of veel reserve over heeft (Keuzenkamp & Kuyper 2013).
- Bijna driekwart van de Nederlandse bevolking voelt zich niet ongemakkelijk bij biseksuele mensen van hetzelfde geslacht als zichzelf (Keuzenkamp & Kuyper 2013).

Uit enkele andere onderzoeken blijkt dat biseksualiteit soms wordt ontkend, niet als een volwaardige en stabiele seksuele oriëntatie wordt gezien of dat mensen liever niet een relatie willen met iemand die biseksueel is.

- Van de 16-25 jarigen denkt 12% dat biseksuele mensen er nog niet uit zijn wat hun seksuele voorkeur is (Kuyper 2015a).
- Veel jongeren denken negatief over biseksualiteit, blijkt uit interviews. Biseksualiteit bij meiden zien velen als een hype, als een vorm van aandachttrekkerij en een middel om erbij te horen. Biseksualiteit bij jongens is vooral onzichtbaar. Veel jongeren denken dat jongens niet echt biseksueel kunnen zijn. In beide gevallen zien de jongeren biseksualiteit niet als een authentieke seksuele oriëntatie (Felten, Van Hoof & Schuyf 2010). Onderzoek naar de houding over biseksualiteit onder homoseksuele en lesbische jongvolwassenen laat een

vergelijkbaar beeld zien (Van Lisdonk 2017). Er blijkt ook onder homo en lesbische jongeren sprake te zijn van bi-erasure (zie ook hoofdstuk 4) en van het niet volwaardig erkennen van een biseksuele oriëntatie. Er wordt dan ook aanbevolen om in seksuele vorming op scholen meer aandacht te besteden aan seksuele en gender diversiteit, waaronder biseksualiteit en non-binair gender (Van Lisdonk 2017).

- Onderzoek van het Amsterdam PinkPanel (2014), dat uit LHBT zelf-aanmelders bestaat, laat zien dat 69% van de niet-biseksuele respondenten meer aandacht wil voor biseksuelen in emancipatiebeleid. Daarnaast geeft 99,7% aan dat biseksuele mannen en vrouwen hun eigen leven moeten kunnen leiden. Toch vindt 12,4% dat biseksualiteit geen authentieke seksuele identiteit is. Van de LHBT respondenten wil 22,5% geen date met een biseksueel en wil 39,2% geen relatie met een biseksuele man of vrouw (in Felten & Maliepaard 2015).

De houding en steun van relatiepartners is belangrijk voor bi+ mensen (zie ook hoofdstuk 5). In het eerste landelijke onderzoek onder bi+ mensen is gevraagd wat de ervaringen zijn met de houding en steun van de relatiepartner(s) (Baams et als. 2021):

- Van de bi+ mensen is 91% open over de bi+ oriëntatie naar hun relatiepartner(s).
- Van de bi+ mensen ervaart 80% steun en begrip van hun relatiepartner(s).
- In totaal ervaart 62% ruimte van de relatiepartner(s) om uiting te geven aan hun seksuele oriëntatie. Tegelijk zou 32% meer ruimte willen geven aan hun seksuele oriëntatie.
- De situatie van bi+ mannen is iets ongunstiger dan van bi+ vrouwen en non-binaire/genderfluïde mensen (84%). Ze zijn minder vaak open, ervaren minder steun en begrip en ruimte om uiting te geven aan hun seksuele oriëntatie.

4. Ervaringen van bi+ mensen in vergelijking met homo mannen en lesbische vrouwen

Sinds een aantal jaren wordt in enkele grote landelijke survey onderzoeken een achtergrondvraag naar seksuele oriëntatie opgenomen. Hierdoor is het mogelijk om een beeld te krijgen hoe ervaringen verschillen tussen seksuele oriëntatie groepen. Dit hoofdstuk geeft een overzicht van grote en opvallende verschillen tussen enerzijds bi+ mensen en anderzijds homo mannen en lesbische vrouwen. Wanneer de verschillen met hetero mensen groot zijn, dan wordt dit ook vermeld. We geven een beeld van de volgende domeinen: openheid en zelfacceptatie, ervaren acceptatie en negatieve reacties, gezondheid en leefstijl, werk, onderwijs, veiligheid en seksualiteit.

Dit hoofdstuk is gebaseerd op grootschalige, representatieve bevolkingsonderzoeken (Veiligheidsenquête, Gezondheidsenquête, Nationale Enquête Arbeidsomstandigheden), aangevuld met landelijke online panel studies of, indien niet anders beschikbaar, met landelijke convenience studies.

In deze landelijke onderzoeken wordt de vergelijking tussen seksuele oriëntatie groepen meestal gedaan op basis van seksuele aantrekkingsrichting gericht op mannen en/of vrouwen.⁵ Een uitzondering is het Europese onderzoek onder LHBTI mensen, waar mensen zijn ingedeeld op basis van zelfbenoeming: lesbisch, homo en biseksueel. In deze kennissynthese zijn verdiepende analyses gedaan voor de Nederlandse deelnemers in dat onderzoek (European Union Agency for Fundamental Rights 2020).

⁵ Er zijn twee methodologische kanttekeningen te maken. Ten eerste is het mogelijk dat een deel van de mensen met bi+ gevoelens of ervaringen die zich niet herkent in een binaire seksuele oriëntatie (mannen en/of vrouwen), omdat ze bijvoorbeeld op mensen ongeacht gender vallen, of op trans of non-binaire personen. Zij vullen mogelijk niet de antwoordoptie 'mannen én vrouwen' in, maar 'anders', waardoor hun gevoelens en ervaringen in deze onderzoeken buiten beeld blijven. Ten tweede, is er geen consensus over de indeling waar de antwoordopties 'vooral' tot de andere sekse/gender of 'vooral' tot dezelfde sekse/gender worden ingedeeld. Zo wordt de antwoordoptie 'vooral tot de andere sekse/gender' in onderzoeken wisselend ingedeeld in de categorie heteroseksueel, categorie biseksueel, in een aparte categorie of blijft deze subgroep juist volledig buiten de analyses en de rapportages. In deze kennissynthese is de indeling van de onderzoekers steeds overgenomen.

Demografische kenmerken

Er zijn nauwelijks demografische verschillen tussen mensen met een bi+ en een lesbische/homo oriëntatie. De verschillen die er zijn, laten een ander patroon zien voor mannen en vrouwen (Nikkelen et al. 2019):

- Mannen met een in enige mate bi aantrekking zijn minder vaak single en vaker getrouwd dan mannen met een aantrekking tot uitsluitend mannen. De tweede groep woont vaker stedelijk.
- Vrouwen met een in enige mate bi aantrekking zijn gemiddeld jonger dan vrouwen met een aantrekking tot uitsluitend vrouwen. De eerste groep woont vaker stedelijk.
- Vrouwen met een aantrekking evenveel tot mannen en vrouwen of vooral tot vrouwen zijn vaker single en minder vaak getrouwd dan vrouwen met een aantrekking tot uitsluitend vrouwen.

Openheid en zelf-acceptatie

- Uit verschillende onderzoeken onder 16 tot 25 jarigen, volwassenen en 55-plussers blijkt dat bi mensen beduidend vaker niet open naar anderen over hun seksuele oriëntatie dan homo mannen en lesbische leeftijdsgenoten (Kuyper 2015a; Van Lisdonk & Kooiman 2012; Van Lisdonk & Kuyper 2015). Bij volwassenen is 50% van de bi mannen en 14% van de bi vrouwen naar niemand open, tegenover 3% van de homo mannen en 2% van de bi vrouwen (Van Lisdonk & Kooiman 2012). Onder 55-plussers is 59% van de bi mensen naar niemand open, tegenover 4% van de homo mannen en lesbische vrouwen (Van Lisdonk & Kuyper 2015).
- Nederlandse bi mannen en vrouwen zijn in vergelijking met homo mannen en lesbische vrouwen thuis en naar familie ongeveer 3x zo vaak niet open uit angst om vanwege hun seksuele oriëntatie te worden aangevallen, bedreigd of lastiggevallen. Op school zijn bi mensen om die reden ongeveer 2x minder open dan lesbische/homo mensen. Op het werk zijn bi mannen bijna 3x minder open dan homo mannen (European Union Agency for Fundamental Rights 2020).
- Dat bi+ mensen minder vaak open zijn naar anderen betekent ook dat mensen in hun omgeving vaker niet weten dat iemand bi+ gevoelens en ervaringen heeft. Dit werd bevestigd in een onderzoek, waaruit bleek dat onder volwassenen 86% minstens één homo man of lesbische vrouw kent in de eigen omgeving, tegenover 34% die minstens één bi persoon kent (Kuyper 2015b).
- Zelf-acceptatie van bi jongeren en 55-plussers is gemiddeld iets lager dan bij lesbische en homo leeftijdsgenoten (Kuyper 2015a; Van Lisdonk & Kuyper 2015).

Ervaren acceptatie en negatieve reacties

- Van volwassenen die naar hun ouders toe open zijn over hun LHB oriëntatie zegt 50% van de mensen met een bi aantrekkings dat ze volledige acceptatie van hun moeder ervaren, tegenover 76% van de mensen met een lesbische/homo aantrekkings (Van Lisdonk & Kooiman 2012). Een soortgelijke bevinding werd gevonden onder jongvolwassenen (Van Lisdonk 2017).
- Van volwassenen die naar hun directe collega's toe open zijn over hun LHB oriëntatie ervaart 63% van de mensen met een bi aantrekkings zich geaccepteerd te voelen door deze directe collega's, tegenover 78% van de mensen met een lesbische/homo aantrekkings (Van Lisdonk & Kooiman 2012).
- Van de bi respondenten in het PinkPanel van LHBT respondenten is 65% één of meer keer negatief bejegend (Amsterdam PinkPanel 2014 in Felten & Maliepaard 2015).
- Het beeld is wisselend of bi+ mensen meer of minder te maken krijgen met negatieve reacties dan lesbische en homo mensen (zie Van Lisdonk & Kooiman 2012). Het is begrijpelijk dat negatieve reacties bij bi+ mensen minder voorkomen als zij beduidend minder vaak open zijn over hun seksuele oriëntatie dan lesbische en homo mensen. Openlijke bi+ negativiteit in de (publieke) omgeving is ook minder te verwachten wanneer bi+ mensen niet open zijn en een relatie hebben met iemand van de andere sekse, waardoor ze meestal als hetero worden ingeschat (Van Lisdonk & Kooiman 2012; Maliepaard 2018, Van Lisdonk 2017).

Gezondheid en leefstijl

Bi+ mensen hebben gemiddeld een slechtere gezondheid dan homo, lesbische en hetero mensen.

- Het SCP concludeert in de LHBT monitor 2018 dat het wat betreft leefstijl, gezondheid en zorggebruik vooral opvalt dat verschillen tussen LHB en hetero personen met name minder gunstig zijn voor bi mensen (Van Beusekom & Kuyper 2018: 7).
- In Nederland geven bi mannen en vrouwen hun levenstevredenheid een lager cijfer (respectievelijk 7,1 en 7,0) dan homo mannen en lesbische vrouwen (respectievelijk 7,4 en 7,5) (European Union Agency for Fundamental Rights 2020).
- Onder werknemers liggen de gemiddelde geluks- en gezondheidsinschattingen lager bij bi mensen, in vergelijking met lesbische/homo en heteroseksuele mensen. Van de bi werknemers noemt slechts 69% zich gelukkig, tegenover 76% van de lesbische/homo werknemers en 82% van de hetero werknemers (Kuyper 2013).
- Van de bi mensen is 26% psychisch ongezond, terwijl dit geldt voor 17% van de homo mannen en lesbische vrouwen en 11% van de hetero mensen. Deze verschillen blijven bestaan wanneer rekening wordt gehouden met groepsverschillen (d.w.z. in dit onderzoek

waren bi mensen vaker jonger en hogeropgeleid dan hetero mensen) (Van Beusekom & Kuyper 2018).

- Ook onder werknemers is een groter aandeel bi mensen psychisch ongezond (21%) in vergelijking met lesbisch/homo mensen (19%) en hetero mensen (15%) (Kuyper 2013).
- In het laatste SCP onderzoek zijn de ervaringen op andere gebieden van gezondheid eveneens ongunstiger voor bi mensen dan voor hetero mensen en ook steeds (iets) negatiever dan voor homo mannen en lesbische vrouwen (Van Beusekom & Kuyper 2018). Terwijl 8% van de hetero mensen een depressie heeft gehad in het voorafgaande jaar, gold dit voor 18% van de bi mensen en 15% van de lesbische/homo mensen (Van Beusekom & Kuyper 2018). Van de bi mensen rapporteerden 36% een slechte 'ervaren gezondheid', tegenover 27% van de lesbische/homo mensen en 22% van de heteroseksuele mensen. Ook rapporteerden van de bi mensen 44% tenminste één langdurige aandoening of ziekte, tegenover, 39% van de lesbische/homo mensen en 33% van de hetero mensen (Van Beusekom & Kuyper 2018).
- Terwijl respectievelijk 13% van de hetero volwassenen en 14% van de lesbische/homo volwassenen obesitas rapporteert, geldt dit voor 20% van de bi volwassenen (Van Beusekom & Kuyper 2018).
- Gezien het totaal aan ongunstigere gezondheidservaringen van bi mensen, is het volgens het SCP niet verwonderlijk dat bi mensen vaker recentelijk contact hebben gehad met een huisarts en in het voorafgaand jaar met een psycholoog (Van Beusekom & Kuyper 2018).
- Het SCP verklaart de gezondheidsverschillen naar seksuele oriëntatie in het algemeen door minderheidsstress (Van Beusekom & Kuyper 2018: 50-52). Of minderheidsstress echt anders kan werken voor bi+ mensen dan voor homo mannen en lesbische vrouwen is niet bekend.
- Middelengebruik komt iets vaker voor onder bi mensen in vergelijking met hetero, lesbische en homo mensen (Van Beusekom & Kuyper 2018). Middelengebruik wordt in internationaal onderzoek gezien in het licht van *coping* om met minderheidsstress om te gaan. Daarnaast kunnen sociale normen in subculturen een rol spelen. De onderzoekers stellen dat niet bekend is hoe de verschillen in middelengebruik tussen bi, hetero en soms lesbische/homo mensen moeten worden begrepen (Van Beusekom & Kuyper 2018).
- Van de 11-16 jarigen zeggen 39% van de bi jongeren zich ten minste wekelijks ongelukkig te voelen, tegenover 20% van de homo/lesbische en 10% van de hetero jongeren (SCP 2021).
- Onder 11-16 jarigen rapporteert 51% van de bi jongeren psychische problemen. Bij homo/lesbische (30%) en hetero jongeren (18%) is dat veel minder (SCP 2021). Ook slaapproblemen en psychosomatische klachten komen meer voor onder bi jongeren (SCP 2021).
-

- Uit SCP cijfers van 2017 blijkt dat er onder 11-16-jarigen geen significante leefstijlverschillen zijn tussen bi, lesbische, homo en hetero jongeren (SCP 2021). Onder jongvolwassenen vond het SCP in 2015 wel dat bi jongvolwassenen vaker roken en blowen dan hetero, lesbische en homo jongvolwassenen (Kuyper 2015a).
- Bi jongvolwassenen rapporteren meer eenzaamheid, psychische problemen en suïcidale gedachten dan lesbische, homo en hetero jongvolwassenen. De verschillen in eenzaamheid en psychische problemen worden gelinkt aan een verhoogde geïnternaliseerde homonegativiteit (red: of bi+ negativiteit?) onder bi jongvolwassenen en de bevinding dat ze vaker gesloten zijn over hun seksuele oriëntatie (Kuyper 2015a). Maar deze factoren spelen volgens dit onderzoek van Kuyper geen rol spelen in het verklaren van meer middelengebruik en suïcidale gedachten (Kuyper 2015a).
- Uit een ander onderzoek onder jongvolwassenen bleek dat jongvolwassenen met een bi en lesbische/homo aantrekking vergelijkbare uitkomsten rapporteren over hun zelfbeeld en mate van suïcide gedachten (Van Lisdonk 2017). Wel hadden bi jongvolwassenen vaker ooit een suïcide poging gedaan (21%) in vergelijking met homo en lesbische jongvolwassenen (11%) en dit verschil bleef significant wanneer rekening werd gehouden met gender, leeftijd, mate van open zijn en relatie-ervaring met een seksegenoot (Van Lisdonk 2017).
- Onder volwassen vrouwen hebben degenen met een bi aantrekking iets vaker ooit een suïcide poging gedaan (14%) in vergelijking met vrouwen met een uitsluitend lesbische vrouwen (10%). Bij mannen is het beeld anders. Van de mannen met een bi aantrekking heeft 4% ooit een suïcide poging gedaan, tegenover 6% van de mannen met een uitsluitend homo aantrekking (Van Lisdonk & Kooiman 2012).
- Mannen die zich vooral aangetrokken voelen tot mannen rapporteren iets vaker klachten rondom hun psychische gezondheid dan andere aantrekkingsgroepen. Ze rapporteren vaker dat ze zich onrustig voelen (35%) dan mannen met een uitsluitend hetero aantrekking (21%) of uitsluitend homo aantrekking (25%). Sombor of depressief voelen komt bij hen ook iets vaker voor (29% tegenover 13% en 23%) (Nikkelen et al. 2019).
- Vrouwen die vooral aantrekking ervaren tot mannen voelen zich vaker sombor of depressief (33%) dan vrouwen met een uitsluitend hetero aantrekking (17%). Vrouwen die evenveel aantrekking tot mannen en vrouwen ervaren of vooral aantrekking tot vrouwen rapporteren vaker dat ze zich rusteloos (40%), hulpeloos (32%) en sombor (30%) voelen dan vrouwen met een uitsluitend hetero aantrekking (respectievelijk 11%, 12% en 9%) en een uitsluitend lesbische aantrekking (respectievelijk 19%, 20% en 15%). De onderzoekers stellen dat het minderheidsstressmodel (Meyer 1995; 2003 in Nikkelen et al. 2019) een verklaring zou kunnen bieden voor deze verschillen in psychische gezondheid. Bij de vrouwen zou ook het hogere aantal traumatische jeugdervaringen (zie paragraaf Veiligheid) kunnen verklaren dat ze momenteel meer psychische klachten hebben (Nikkelen et al. 2019).

- Ervaringen met de huisarts zijn redelijk vergelijkbaar voor homo mannen en bi+ mannen. Wel hebben meer bi+ mannen vaker problemen om met hun huisarts over seks te praten (30%) dan homo mannen (20%) (Alliantie Gezondheidszorg op Maat 2019). Ervaringen met de huisarts verschillen op meer vlakken tussen bi+ vrouwen en lesbische vrouwen. Terwijl bi+ vrouwen vaker dan gemiddeld zich niet welkom voelen (22%), het gevoel hebben dat ze niet op hun gemak worden gesteld tijdens lichamelijk onderzoek (21%), moeite hebben om open en eerlijk met hun huisarts te zijn (26%), het moeilijk vinden om open over seks te praten met hun huisarts (35%) en het gevoel hebben dat hun huisarts hen begrijpt (35%), zijn lesbische vrouwen over deze ervaringen juist positiever dan gemiddeld voor alle vrouwen inclusief heteroseksuele vrouwen (Alliantie Gezondheidszorg op Maat 2019).

Werk

- Bi mensen hebben minder vaak een vast dienstverband, werken gemiddeld minder contracturen en werken gemiddeld korter bij hun huidige werkgever dan hetero en lesbische/homo mensen. Dit maakt hun arbeidspositie onzekerder (Van Beusekom & Kuyper 2018).
- Bi mensen blijken ook minder tevreden te zijn met hun arbeidsomstandigheden en met hun werk dan hetero en lesbische/homo mensen (Van Beusekom & Kuyper 2018). De werktevredenheid is onder mannen hetzelfde bij homo, bi en hetero werknemers. De verschillen in werktevredenheid doen zich dus alleen voor tussen seksuele oriëntatie groepen onder vrouwen (Van Beusekom & Kuyper 2018). Verschillen in sociale demografie en arbeidssituatie tussen bi werknemers en hetero werknemers verklaren niet de verschillen in werktevredenheid. Maar seksuele oriëntatie als factor heeft eveneens weinig verklarende kracht, dus moeten er andere factoren zijn die het verschil in werktevredenheid verklaren (Kuyper 2013). Uit het onderzoek werd wel duidelijk dat meer werktevredenheid onder bi werknemers verklaarde waarom ze ook vaker vertrekintenties hadden dan de andere seksuele oriëntatie groepen (Kuyper 2013).
- Bi werknemers ervaren vaker ongelijke kansen op het werk dan lesbische/homo en hetero werknemers. Zo hebben ze vaker het idee dat ze minder loon krijgen dan collega's (32% van de bi en 20% van de lesbische/homo werknemers), minder promotiekansen (29% van de bi en 19% van de lesbische/homo werknemers) en minder ontwikkelingskansen (24% van de bi en 16% van de lesbische/homo werknemers) (Kuyper 2013).
- Van de bi mensen heeft 27% in het afgelopen jaar te maken gehad met ongewenst gedrag van collega's, tegenover 20% van de lesbische/homo mensen en 17% van de hetero mensen. Ongewenst gedrag gaat over intimidatie, pesten, ongewenste seksuele aandacht en lichamelijk geweld. Met elk van deze aspecten hebben bi mensen meer te maken op het werk (Van Beusekom & Kuyper 2018).

- Van de bi mensen heeft 25% burn-outklachten, terwijl dit voor 21% van de lesbische/homo mensen en voor 16% van de hetero mensen geldt (Van Beusekom & Kuyper 2018). In een eerder onderzoek onder werknemers kwamen bi werknemers er ook minder goed vanaf omtrent burn-out klachten (Kuyper 2013).
- Bi+ mensen zijn op hun werk veel minder vaak open over hun seksuele oriëntatie dan lesbische/homo mensen. 50% van de bi vrouwen en 74% van de bi mannen zijn naar niemand open over de eigen seksuele oriëntatie, terwijl dit onder lesbische vrouwen en homo mannen voor respectievelijk 2% en 12% geldt (Kuyper 2013).
- Bi werknemers zijn minder vaak tevreden met hun werk in het algemeen (69%) dan lesbische/homo (75%) en hetero werknemers (76%) (Kuyper 2013).
- Het aandeel bi werknemers dat in de laatste 12 maanden te maken heeft gehad met intimidatie (22%) en pesten (18%) op het werk ligt hoger dan onder lesbische/homo werknemers (respectievelijk 16% en 10%) (Kuyper 2013). Ook krijgen bi werknemers vaker te maken met seksuele aandacht op het werk (11%) dan lesbische, homo en hetero werknemers (3%) (Kuyper 2013).
- De vormen van pesten via het werk waar bi werknemers relatief vaker mee te maken krijgen dan lesbische/homo en hetero werknemers zijn het negeren van hun mening, expres informatie achterhouden, het onterecht ontnemen van taken of het toebedelen van de rotklussen en het steeds maar weer maken van opmerkingen over dingen die iemand fout heeft gedaan. Gemiddeld genomen krijgen bi werknemers ook vaker te maken met pestgedrag dat zich op de persoon richt, zoals roddelen, overdreven nieuwsgierigheid naar iemands privéleven, buitengesloten worden, tegen iemand geschreeuwd worden, het mikpunt van plagerijen en sarcasme zijn, imiteren om belachelijk te maken of te kwetsen (Kuyper 2013).
- Bi mannen en vrouwen rapporteren dat ze beduidend vaker te maken krijgen met conflicten op de werkvloer dan homo, lesbische en heteromensen. Van de bi werknemers had 34% in de laatste 12 maanden een conflict met een (directe) collega, tegenover 26% van de hetero en 27% van de lesbische/homo werknemers. Het kwam ook vaker voor dat ze minstens één conflict hadden met collega's, leidinggevende of werkgever in het afgelopen jaar (49%), dan dat hetero (37%) en lesbische/homo werknemers (36%) dit rapporteerden (Kuyper 2013).
- In het SCP onderzoek uit 2013 werd gezocht naar verbanden en verklaringen tussen allerlei negatievere ervaringen van bi werknemers (Kuyper 2013). Er werden een paar patronen gevonden. 'Biseksuele werknemers ervaren een negatievere sociale omgang dan heteroseksuele werknemers en hebben daardoor een negatievere werkbeleving. Doordat zij vaker geconfronteerd zijn met conflicten, intimidatie, ongewenste seksuele aandacht en verschillende vormen van pesten zijn biseksuele werknemers minder tevreden over allerlei aspecten van hun baan dan heteroseksuele werknemers' (Kuyper 2013: 70). Verschillen in verminderd welzijn werden niet verklaard door negatieve sociale bejegening op het werk

of andere werk-gerelateerde factoren. Factoren buiten het werk spelen blijkbaar een grotere rol. Ook vertrekintenties werden niet verklaard door andere werk- of welzijnsaspecten (Kuyper 2013). Het bleek dat het hogere aandeel bi werknemers dat te maken krijgt met conflicten, negatieve bejegening en pesten niet verklaard kon worden door sociaal-demografische kenmerken of kenmerken van de arbeidssituatie. Speculatieve verklaringen op basis van internationale literatuur (maar niet empirisch getest) wees in de mogelijke richting dat een seksuele oriëntatie die noch hetero noch homo is meer stress kan geven omdat men afwijkt van de heteroseksuele norm en men ook niet hoort bij 'een sterk geïdentificeerde homoseksuele minderheid' (p.71). Een andere speculatieve verklaringsrichting wees erop dat de positie van bi mensen kwetsbaarder en onzichtbaarder is in de samenleving en ook op de werkvloer, door het gebrek aan aandacht voor bisexualiteit in de maatschappij, politiek, debat, wetenschap en beleid, het ontbreken van een sterke en brede bi-beweging en het missen van ontmoetingsplaatsen die bisexuele mensen verwelkomen (de meeste LHB ontmoetingsplaatsen zijn vooral LH gericht). Er werd ook geopperd dat de verminderde openheid van een bi oriëntatie op de werkvloer ertoe kan leiden dat men ook minder steun en een sociaal netwerk bij andere bi mensen kan vinden, wat kan helpen als tegenwicht van een minderheidsstatus. Tot slot, werd genoemd dat de verminderde gezondheid onder bi werknemers mogelijk een ongunstig effect kon hebben op een positieve sociale omgang op het werk (Kuyper 2013). Verder onderzoek is nodig om te bepalen welke verklaringsrichtingen empirisch onderbouwd kunnen worden.

Onderwijs

- Uit het onderzoek van de Inspectie van het Onderwijs (tabel 7) blijkt dat scholen substantieel minder vaak aandacht besteden aan het thema bisexualiteit dan aan het thema homoseksualiteit (Inspectie van het Onderwijs 2016).

Tabel 7 Aandacht voor thema's LHBT op scholen (in %)

	Primair onderwijs	Speciaal onderwijs	Voortgezet onderwijs	MBO
Lesbisch	49	60	100	60
Homoseksueel	46	60	100	60
Biseksueel	33	50	86	20
Transgender	30	50	86	40

Bron: Inspectie van het Onderwijs 2016.

Veiligheid en geweld

- Bi mensen werden vaker slachtoffer van geweld dan hetero mensen, ook na correctie voor demografische kenmerken. Het SCP concludeert dat de prevalentie van geweldservaringen onder lesbische/homo en hetero mensen afneemt, maar dat dit niet het geval is onder bi mensen (Van Beusekom & Kuyper 2018).
- Onder 11- 16 jarigen is 29% van de biseksuele jongeren ooit gepest, tegenover 12% van homo/lesbische jongeren en 12% van de hetero jongeren. Ook de sfeer in de klas wordt door biseksuele jongeren lager gewaardeerd dan homo, lesbische en hetero jongeren (SCP 2021).
- Bi mensen zijn vaker dan hetero mensen het slachtoffer van diverse vormen van cyberpesten, namelijk hacken, laster, stalking en dreiging met geweld en van respectloos gedrag. Ook lesbische/homo mensen zijn vaker het slachtoffer van diverse vormen van cyberpesten dan hetero mensen (Van Beusekom & Kuyper 2018).
- Bi mensen waarderen verschillende aspecten van de sociale cohesie in hun buurt hetzelfde of soms iets beter dan lesbische/homo mensen, maar nagenoeg altijd slechter dan hetero mensen (Van Beusekom & Kuyper 2018).
- Meer bi mensen dan hetero mensen rapporteren gevoelens van onveiligheid in het algemeen, op straat in de buurt, 's avonds alleen thuis en in allerlei openbare gelegenheden. De bevindingen over bi mensen zijn redelijk vergelijkbaar met die over lesbische/homo mensen. Bi personen verschillen na correctie (dat ze vaker vrouw zijn) niet meer van hetero personen in het percentage dat zich onveilig voelt als ze 's avonds alleen thuis zijn, bij het treinstation of in het eigen huis. De andere verschillen blijven significant (Van Beusekom & Kuyper 2018).
- In tegenstelling tot lesbische/homo mensen, verwachten bi mensen niet vaker dan hetero mensen dat ze slachtoffer worden van geweld. In de laatste LHBT monitor werd dit als volgt geïdentificeerd: Mogelijk speelt hierbij een rol dat mediaberichten over homofobie geweld minder onveiligheidsgevoelens oproepen bij bi personen dan bij lesbische/homo mensen. Biseksuele mensen zijn in vergelijking met lesbische/homo personen minder open over hun seksuele oriëntatie, hebben vaker een partner van de andere sekse, kennen minder vaak andere LHB mensen en identificeren zich ook minder met de LHB gemeenschap (Van Lisdonk & Kooiman 2012; Van Lisdonk & Kuyper 2015). Een vervolgstudie zou moeten uitwijzen of deze factoren verklaren waarom bi mensen niet vaker dan hetero mensen geweld verwachten (Van Beusekom & Kuyper 2018: 28).
- Bi mensen ervaren vaker dan hetero mensen respectloos gedrag op straat, in het openbaar vervoer, door personeel van overheidsinstanties en door bekenden. De bevindingen over bi mensen zijn redelijk vergelijkbaar als over lesbische/homo mensen. Wel rapporteren bi mensen beduidend vaker respectloos gedrag door bekenden (bv. partner, vrienden, familie)

(13%) in vergelijking met lesbische/homo mensen (10%) en hetero mensen (8%) (Van Beusekom & Kuyper 2018).

- Emotionele verwaarlozing en mishandeling thuis voor het 16^e jaar komt relatief vaker voor onder vrouwen die zich aangetrokken voelen tot mannen en vrouwen, of vooral tot vrouwen. In hun jeugd werden ze thuis vaker uitgescholden, onterecht gestraft, achtergesteld bij broers of zussen en geschopt of geslagen (tussen 41% en 42%) dan vrouwen in andere aantrekkingsgroepen (tussen 5% en 27%) (Nikkelen et al. 2019).
- Uit de CBS prevalentie-monitor huiselijk geweld en seksueel geweld 2020 blijkt dat bi vrouwen alle gemeten vormen van geweld achter de voordeur veel vaker meemaken dan hetero en lesbische vrouwen. Van de bi vrouwen heeft in de laatste 12 maanden 21% dergelijke ervaring gehad, tegenover 11% van de lesbische vrouwen en 9% van de hetero vrouwen. Bij mannen liggen de percentages overall lager, maar ook hier zijn bi mannen (15%) vaker slachtoffer dan hetero mannen (7%) en homo mannen (11%). Zie Tabel 8 (over mannen) en 9 (over vrouwen) voor meer gedetailleerde uitkomsten.

Tabel 8 Geweld achter de voordeur in laatste jaar, vrouwen met een aantrekking tot ... (in %)

	mannen (hetero)	mannen en vrouwen (bi)	Vrouwen (lesbisch)
Verbale agressie in huiselijke kring	32	56	38
Fysiek geweld in huiselijke kring	4	8	5
Dwingende controle in huiselijke kring	5	11	8
Stalking door ex-partner	3	5	3
Huiselijk geweld totaal	9	21	11

Bron: CBS 2020 (geëxtraheerd uit Bijlagetabellen PHGSG 2020)

Tabel 9 Geweld achter de voordeur in laatste jaar, mannen met een aantrekking tot ... (in %)

	vrouwen (hetero)	mannen en vrouwen (bi)	mannen (homo)
Verbale agressie in huiselijke kring	31	44	33
Fysiek geweld in huiselijke kring	3	6	3
Dwingende controle in huiselijke kring	4	9	6
Stalking door ex-partner	2	4	5
Huiselijk geweld totaal	7	15	11

Bron: CBS 2020 (geëxtraheerd uit Bijlagetabellen PHGSG 2020)

Seksualiteit, relaties en geweld

Aangezien voor bi+ mensen juist de seksuele en/of romantische aantrekking tot meer dan een gender kenmerkend is, gaan we hier relatief uitgebreid in op de ervaringen met seksualiteit, en relaties en seksuele grensoverschijding. De bevindingen komen van een verdiepende studie naar seksuele oriëntatie groepen (Nikkelen et al. 2019), gebaseerd op het onderzoek Seksuele gezondheid in Nederland 2017 (De Graaf et al. 2017). Hier leggen we de focus op verschillen tussen mensen met een aantrekking in enige mate tot mannen en vrouwen (bi aantrekking) en mensen met een aantrekking uitsluitend tot seksegenoten (lesbisch/homo aantrekking).⁶

In dit onderzoek werd de conclusie getrokken dat in sommige opzichten de seksuele en relationele ervaringen en de situaties waarin ze seks hebben bij vrouwen die zich evenveel tot mannen en vrouwen of vooral tot vrouwen aangetrokken voelen lijken op die van mannen met een aantrekking tot uitsluitend mannen (Nikkelen et al. 2019).

De ervaringen met seks en relaties van mensen met een bi en lesbisch/homo aantrekking staan in tabel 10 (over mannen) en tabel 11 (over vrouwen).

Tabel 10 Seks- en relatie ervaring van mannen met aantrekking tot ... (in %)

	vooral vrouwen (bi)	evenveel tot vrouwen en mannen of vooral tot mannen (bi)	uitsluitend mannen (homo)
Laatste sekspartner was een man	19	91	97
Laatste sekspartner was one-night stand	12	16	29
Laatste sekspartner was losse partner met wie iemand vaker seks had	20	37	30
Laatste sekspartner was vaste partner, niet monogaam	29	26	18
Laatste sekspartner was vaste partner, monogaam	39	21	23
Duur seksuele relatie met laatste sekspartner langer dan 10 jaar	36	27	18
Ooit penis-in-vagina seks	89	86	61
In de laatste 6 maanden penis-in-vagina seks	60	8	3
In de laatste 6 maanden anale seks	25	52	67

⁶ De bevindingen over mensen met een aantrekking uitsluitend tot mensen van de andere sekse zijn in de verdiepende studie van Nikkelen en collega's (2019) wel gerapporteerd, maar hier buiten beschouwing gelaten.

In de laatste 6 maanden 2 of meer sekspartners	27	36	45
In de laatste 6 maanden seks met mannen en vrouwen	22	3	0
In de laatste 12 maanden bij seks harddrugs gebruikt	9	10	14
Ooit geld gegeven voor seks	46	40	26
Ooit geld gekregen voor seks	12	11	15

Bron: Nikkelen et al. 2019

Tabel 11 Seks- en relatie ervaring van vrouwen met aantrekking tot ... (in %)

	vooral mannen (bi)	evenveel tot mannen en vrouwen of vooral tot vrouwen (bi)	uitsluitend vrouwen (lesbisch)
Laatste sekspartner was een vrouw	2	36	71
Laatste sekspartner was one-night stand	5	23	17
Laatste sekspartner was losse partner met wie iemand vaker seks had	12	25	1
Laatste sekspartner was vaste partner, niet monogaam	27	15	11
Laatste sekspartner was vaste partner, monogaam	56	37	71
Duur seksuele relatie met laatste sekspartner langer dan 10 jaar	27	16	35
Ooit penis-in-vagina seks	92	89	74
In de laatste 6 maanden penis-in-vagina seks	81	47	6
In de laatste 6 maanden anale seks	22	15	3
In de laatste 6 maanden 2 of meer sekspartners	19	42	11
In de laatste 6 maanden seks met vrouwen en mannen	10	15	0
In de laatste 12 maanden bij seks harddrugs gebruikt	12	8	1
Ooit geld gegeven voor seks	1	0	0
Ooit geld gekregen voor seks	2	6	3

Bron: Nikkelen et al. 2019

Online dating komt vaker voor onder mensen met een bi of lesbische/homo aantrekking dan onder mensen met een hetero aantrekking. Van de laatste groep had 3% seks via een datingapp of -site in

de laatste 6 maanden (niet in tabel). In tabel 12 (over mannen) en tabel 13 (over vrouwen) is te zien dat mannen met een bi of homo aantrekking hier veel meer ervaring mee hebben dan vrouwen met een bi of lesbische aantrekking (Nikkelen et al. 2019).

Tabel 12 Online dating door mannen met een aantrekking tot ... (in %)

	vooral vrouwen (bi)	evenveel tot vrouwen en mannen of vooral tot mannen (bi)	uitsluitend mannen (homo)
Minstens 1x per maand een datingapp of -site gebruikt	41	30	40
Seks via datingapp of -site in de laatste 6 maanden	14	31	35

Bron: Nikkelen et al. 2019

Tabel 13 Online dating door vrouwen met een aantrekking tot ... (in %)

	vooral mannen (bi)	evenveel tot mannen en vrouwen of vooral tot vrouwen (bi)	uitsluitend vrouwen (lesbisch)
Minstens 1x per maand een datingapp of -site gebruikt	16	23	18
Seks via datingapp of -site in de laatste 6 maanden	11	21	15

Bron: Nikkelen et al. 2019

Mannen met een homo aantrekking hebben vaker een soa- of hiv-test gedaan en zijn vaker ooit positief getest op een soa dan mannen met een bi aantrekking. Bij vrouwen is het testgedrag hoger onder de groepen met een bi aantrekking. Van de vrouwen die zich vooral aangetrokken voelen tot mannen is 25% wel eens positief getest op een soa, terwijl dit onder de andere groepen vrouwen 8% of lager is. Het percentage vrouwen dat positief op hiv is getest, ligt overal op minder dan 1% (Nikkelen et al. 2019).

Mannen met een bi of homo aantrekking hebben vaker seksuele grensoverschrijding meegemaakt dan mannen met een hetero aantrekking, en mannen met een bi aantrekking over het geheel genomen het meest (tabel 14). Mannen die hier ervaring mee hebben, hebben de eerste ervaringen meestal tussen het 15 en 19 jaar. Vrouwen met een bi aantrekking maken veel vaker seksueel geweld mee dan vrouwen met een hetero of lesbische aantrekking (tabel 15). De onderzoekers wijzen erop dat dit patroon ook in eerder onderzoek in Nederland is gevonden (Rutgers WPF 2013; De Graaf,

Bakker & Wijsen 2014 in Nikkelen et al. 2019). De eerste ervaringen hiermee hebben deze vrouwen vaak tussen de 10 en 14 jaar (Nikkelen et al. 2019)

Vooraf het meemaken van seksueel geweld is schrikbarend hoog bij bi+ mensen. Van de mannen met een aantrekking evenveel tot mannen en vrouwen of vooral tot mannen heeft 25% dit meegemaakt, en van de mannen met een aantrekking tot vooral vrouwen 18% (tegenover 14% met homo aantrekking en 5% met hetero aantrekking) (tabel 14). Vrouwen met een bi aantrekking hebben dit nog vaker meegemaakt, respectievelijk 52% en 36% (tegenover 27% met lesbische aantrekking en 21% met hetero aantrekking) (tabel 15) (Nikkelen et al. 2019).

Tabel 14 Seksuele grensoverschrijding en geweld onder mannen met een aantrekking tot ... (in %)

	uitsluitend vrouwen (hetero)	vooral vrouwen (bi)	evenveel tot vrouwen en mannen of vooral tot mannen (bi)	uitsluitend mannen (homo)
Aanraking van borst(en), billen of geslachtsdelen tegen wil	10	31	32	29
Seksueel geweld meegemaakt: gedwongen tot seksuele handelingen en/of ervaring met manuele, orale, vaginale of anale seks tegen de wil	5	18	25	14
Seksueel geweld na het 16 ^e jaar	2	12	9	11

Bron: Nikkelen et al. 2019

Tabel 15 Seksuele grensoverschrijding en geweld onder vrouwen met een aantrekking tot ... (in %)

	uitsluitend mannen (hetero)	vooral mannen (bi)	evenveel tot mannen en vrouwen of vooral tot vrouwen (bi)	uitsluitend vrouwen (lesbisch)
Aanraking van borst(en), billen of geslachtsdelen tegen wil	42	65	65	49
Seksueel geweld meegemaakt: gedwongen tot seksuele handelingen en/of ervaring met manuele, orale, vaginale of anale seks tegen de wil	21	36	52	27
Seksueel geweld na het 16 ^e jaar	14	25	38	20

Bron: Nikkelen et al. 2019

Ook de CBS Prevalentiemonitor huiselijk en seksueel geweld 2020 laat geen rooskleurig beeld zien. Bi vrouwen springen er in alle gemeten vormen van seksueel geweld met kop en schouders bovenuit (Tabel 17). Maar liefst 44% - bijna de helft – van de bi vrouwen heeft afgelopen jaar een vorm van seksueel geweld meegemaakt, tegenover 14% van de hetero vrouwen en 24% van de lesbische vrouwen. Onder mannen maken bi mannen (24%) en homo mannen (25%) dit duidelijk vaker mee dan hetero mannen (6%) (Tabel 16).

Tabel 16 Seksueel geweld in laatste jaar, vrouwen met een aantrekking tot ... (in %)

	mannen (hetero)	mannen en vrouwen (bi)	vrouwen (lesbisch)
Niet-fysieke seksuele intimidatie	3	14	13
Fysiek seksueel geweld	1	7	5
Online seksuele intimidatie	3	15	19
Seksueel geweld totaal	6	24	25

Bron: CBS 2020 (geëxtraheerd uit Bijlagentabellen PHGSG 2020)

Tabel 17 Seksueel geweld in laatste jaar, vrouwen met een aantrekking tot ... (in %)

	mannen (hetero)	mannen en vrouwen (bi)	vrouwen (lesbisch)
Niet-fysieke seksuele intimidatie	9	34	19
Fysiek seksueel geweld	4	16	8
Online seksuele intimidatie	6	24	9
Seksueel geweld totaal	14	44	24

Bron: CBS 2020 (geëxtraheerd uit Bijlagentabellen PHGSG 2020)

Er is weinig bekend over de oorzaken waarom bi+ mensen meer risico lopen op het meemaken van seksuele grensoverschrijding. In preventie is hier nauwelijks aandacht voor.

Samenvattend, hebben bi+ mensen op veel terreinen minder gunstige ervaringen dan lesbische/homo mensen. In de laatste LHBT monitor 2018 van het SCP werd geconcludeerd dat wat betreft leefstijl, gezondheid en zorggebruik het vooral opvalt dat verschillen tussen LHB en hetero personen met name minder gunstig zijn voor bi mensen (Van Beusekom & Kuyper 2018). Ook op het werk zijn de ervaringen ongunstiger voor bi+ mensen en daarnaast lopen bi+ vrouwen meer risico op het meemaken van seksueel geweld en geweld achter de voordeur.

In de slotconclusie van de LHBT monitor werd gesteld dat vooral biseksuele en transgender personen problemen hebben en 'Aan hun problemen zouden beleid, maatschappelijk middenveld, onderzoek en professionals op het gebied van zorg, werk en veiligheid aandacht kunnen hebben en houden' (Van Beusekom & Kuyper 2018: 92).

5. Bi+ specifieke aandachtspunten en thema's

Mononormativiteit, bi+ uitwissing en maatschappelijke onzichtbaarheid

Meerdere onderzoekers stellen dat er in de Nederlandse samenleving sprake is van een sterk hetero/homo denken, waarin monoseksualiteit (d.w.z. seksuele oriëntatie gericht op één gender) de norm is. Dit heet mononormativiteit. In een dergelijke samenleving wordt bi+ en bisexualiteit ontkend, gemarginaliseerd, stil en onzichtbaar gehouden (Lipperts & Oosterhuis 2010; Maliepaard 2018, Robinson 2012; Van Lisdonk 2017). Een bi+ oriëntatie wordt minder vaak serieus genomen en minder vaak als volwaardig gezien in vergelijking met een homoseksuele oriëntatie. Vanuit mononormativiteit is er sprake van *bi-erasure*, ofwel het uitwissen van bisexualiteit en bi+. Een bekend voorbeeld is de aanname dat een vrouw die eerst een relatie had met een man en daarna met een vrouw, van een hetero oriëntatie naar een lesbische oriëntatie is veranderd, terwijl ze net zo goed altijd bi+ kan zijn. Bi+ uitwissing vergroot de maatschappelijke onzichtbaarheid van mensen met bi+ gevoelens en ervaringen. Hierdoor kan het voor mensen met bi+ gevoelens en ervaringen moeilijker zijn om juist wél open en zichtbaar te zijn. Ze zijn in het dagelijks leven dan ook daadwerkelijk minder vaak open over hun seksuele oriëntatie, waardoor ze als gevolg van mononormativiteit gemakkelijk foutief worden aangezien als hetero óf lesbisch/homo. Zo is er sprake van een vicieuze cirkel die zichzelf in stand houdt (Maliepaard 2018; Van Lisdonk 2017).

Het uiten van bi+ en minder identiteitsdenken

Seksuele identiteitsvorming en uiting daarvan werkt in sommige opzichten anders voor mensen met bi+ gevoelens en ervaringen dan voor de meeste homo mannen en lesbische vrouwen (Maliepaard 2018, 2019). Expliciet uiting geven aan een niet-heteroseksuele identiteit wordt in wetenschappelijke literatuur vaak gezien als een eindstadium (en hoogtepunt) van de seksuele identiteitsontwikkeling. Uit het onderzoek van Maliepaard blijkt echter dat dit voor veel bi mensen geen doel op zich is. Uiting geven aan bisexualiteit en bi+ moet relevant zijn in de zin dat het een bepaald nut of specifiek doel heeft in die betreffende situatie of in relatie tot anderen. 'Het uiten van bisexualiteit is vooral een middel om te laten zien dat ze eerlijke mensen zijn, graag worden gezien als volwaardige mensen, die hun leven willen delen met anderen, een betere band willen opbouwen met anderen, en tot slot, geaccepteerd worden als mens door vrienden, familie, partner(s), of anderen uit hun sociale omgeving' (Maliepaard 2018: 175). Het uiten is meer een *middel*, maar geen doel op zichzelf. Hierdoor is het begrijpelijk dat bi+ mensen minder snel 'uit de kast komen' als bi in

vergelijking met homo mannen of lesbische vrouwen in contexten waar relaties, seksualiteit en seksleven niet op de voorgrond treden of als 'te privé' worden beschouwd. Dit geldt bijvoorbeeld voor openheid naar collega's of familie (Maliepaard 2018). Daarnaast kan het uiten van jezelf als bi vooral via verbale communicatie. Terwijl hand in hand lopen van twee vrouwen als een lesbische uiting kan worden gezien – ook al kunnen dit ook bi+ vrouwen zijn – is het non-verbaal uiten als bi veel lastiger (Maliepaard 2018). Mensen in relaties kunnen het juist lastiger vinden om zich te uiten als bi, zeker als een partner dit moeilijk vindt (Maliepaard 2019).

Er zijn allerlei redenen om bi+ gevoelens en ervaringen niet te uiten naar anderen: 'onzekerheid, perfectionisme, denken dat anderen er niet klaar voor zijn, bewust van heteroseksisme en binegativiteit, of niet wenselijk c.q. gepast vinden om op dat moment biseksualiteit in verbale c.q. non-verbale handelen te communiceren' (Maliepaard 2018: 175). Uit een ander onderzoek bleek dat jonge bi mensen er minder comfortabel mee zijn om open te zijn over hun seksuele oriëntatie dan jonge homo mannen en lesbische vrouwen (Van Lisdonk 2017). Er werd geconcludeerd dat hun geslotenheid niet het gevolg is van het onbelangrijk vinden van hun seksuele oriëntatie, maar vooral omdat marginalisering van bi+ hen belemmert om comfortabel uiting te geven aan hun seksuele oriëntatie. Er is meer ruimte voor bi+ identiteiten en voor uitingen die heteronormativiteit en de binaire hetero/homo indeling, ofwel mononormativiteit, niet betwisten. De twee vormen die Van Lisdonk noemt die heteronormativiteit en mononormativiteit niet betwisten zijn a) tijdelijke biseksualiteit waarbij het om 'een fase' gaat en iemand uiteindelijk een hetero of homo/lesbische identiteit aanneemt en b) seksueel gedrag tussen vrouwen dat wordt voorgesteld als bi of bi-nieuwsgierig en waarin deze vrouwen nog wel beschikbaar blijven voor mannen (Van Lisdonk 2017).

Relatievorming

Voor mensen met bi+ gevoelens en ervaringen kan uiting hieraan geven lastiger zijn in de context van een relatie (met één partner) (Goetstouwers 2007; Maliepaard 2018; Van Lisdonk 2017). LHB 55-plussers met een partner van een andere sekse zijn veel minder vaak open over hun LHB oriëntatie dan andere LHB personen, en onder deze groep zitten naar verhouding meer bi+ mensen (Van Lisdonk & Kuyper 2015).

Bi jongvolwassenen vinden het belangrijk om tegenover een romantische partner open te zijn over hun bi oriëntatie. Dit heeft er vooral mee te maken dat ze als een eerlijk en betrouwbaar iemand gezien willen worden, om geaccepteerd te worden en om een band op te bouwen (Maliepaard 2020). Hoe een romantische partner tegenover de biseksualiteit van diens partner staat blijkt erg belangrijk. Stereotypen over biseksualiteit, zoals dat bi mensen verkapt homoseksueel zijn of dat ze niet betrouwbaar zijn, kunnen in de weg staan. Mononormativiteit, ofwel de norm en verwachting

dat iemand hetero óf homo is, kan een rol spelen. Het komt voor dat partners die zelf niet bi+ zijn, moeite hebben om bisexualiteit van hun partner te accepteren. Onzekerheid kan een reden zijn waarom mensen bang zijn om een relatie met een bi persoon te hebben. Dit houdt vaak verband met de aanname dat bi mensen seks moeten hebben met mannen én vrouwen. Daarnaast weerspiegelt deze onzekerheid de norm dat je als partner alle behoeften van je partner zou moeten kunnen vervullen binnen een monogame en dus exclusieve relatie (Maliepaard 2020). Onzekerheid of angst is soms niet zonder gevolgen. Het kan leiden tot allerlei vormen van bi-negativiteit, zoals negatieve opmerkingen, discussies over bisexualiteit, geweld of het niet steunen van de partner in het uiten van diens bisexualiteit, wat weer gevolgen kan hebben voor verminderd mentaal welbevinden (Feinstein & Dyar 2018 in Maliepaard 2020). Sommige bi jongvolwassenen willen eventuele problemen wegens bisexualiteit met hun toekomstige partner vóór zijn en selecteren tijdens het daten al op hoe iemand tegenover bisexualiteit staat en zijn in het beginstadium al open over hun seksuele oriëntatie (Maliepaard 2020).

De aanname dat bi+ mensen in een 'ogenschijnlijk hetero relatie' voordeel hiervan hebben, omdat ze minder met homonegativiteit te maken zouden krijgen, is inmiddels achterhaald. Er lijkt ook sprake te zijn van een gender verschil. Maliepaard stelt dat 'de biseksuele vrouwen aangeven dat de angst en onzekerheid om niet alles te kunnen bieden en dat de biseksuele partner daardoor overstapt naar iemand van een ander geslacht, groter is bij lesbische vrouwen dan bij een mannelijke partner (2020: 6). Maliepaard relateert dit gender verschil aan de dominantie van 'een fallocentrisch wereldbeeld waarin de man (en het mannelijk lichaam) meer te bieden heeft vergeleken met vrouwen (en het vrouwelijk lichaam)' (2020: 6).

Relatiepartners kunnen ook juist een positieve rol spelen door ruimte te creëren voor bisexualiteit. Voorbeelden zijn dat ze deel uit maken van het sociale leven van hun bi partner en meegaan naar belangrijke (LHBT) evenementen of deelname hieraan bij hun bi partner stimuleren of steunen. Een andere manier is dat mensen bevestigen dat ze de bisexualiteit van hun partner accepteren en dat ze zich uitspreken tegen vooroordelen over bisexualiteit, wanneer dat ter sprake komt in hun omgeving. Dit kan voor bi partners bevorderend zijn om makkelijker uiting te kunnen geven aan hun bisexualiteit. Ook kan het een gevoel van *empowerment* geven (Maliepaard 2020).

Goetstouwers concludeerde op basis van zijn klinische ervaring en onderzoeksliteratuur over psychotherapie aan biseksuele cliënten dat er aandacht nodig is voor 'de impact die het dichotome denken over seksuele identiteiten heeft op het persoonlijke niveau en de noodzaak daar rekening mee te houden tijdens een psychotherapie' (2007: 59). In 2007 merkte hij op dat enkele psychotherapeutische scholen tekortkomingen kennen in het bieden van effectieve therapie aan biseksuele mensen. Of dit in Nederland inmiddels is verbeterd, is onbekend.

Gemeenschapsvorming

De bi+ gemeenschap in Nederland is klein in vergelijking met homo en lesbische gemeenschappen. In 2020 voelde 47% van de bi+ mensen zich onderdeel van de bi+ gemeenschap (Baams et al. 2021). Op het moment van het onderzoek bestond Bi+ Nederland ongeveer één jaar en was het Landelijk Netwerk Bisexualiteit een jaar inactief. Het aantal lokale gemeenschappen en netwerken gericht op bi+ of bi mensen is op een hand te tellen.

Maliepaard deed onderzoek naar de bi-beweging in Nederland tussen de jaren '90 en 2019. Hij concludeert dat de bi-beweging een uiterst dynamische, maar ook een kwetsbare beweging is. Opvallend is dat er in de jaren '90 en '00 nog allerlei verschillende bi-organisaties bestonden, maar dat de bi-beweging in 2019 sterk verschaald is geraakt (Maliepaard 2019). Er heeft een verschuiving plaatsgevonden van het ondersteunen en empoweren van bi mensen naar politieke representatie van bisexualiteit. Het Landelijk Netwerk Bisexualiteit is de afgelopen 25 jaar het vlaggenschip van de bi-beweging geweest⁷. De organisatie begon als vereniging en community-organisatie en veranderde later haar koers naar een stichting die zich meer op politieke en maatschappelijke zichtbaarheid ging richten. Volgens enkele activisten van het eerste uur raakte de ontwikkeling van een brede bi-gemeenschap soms ondergesneeuwd (Maliepaard 2019).

De drie belangrijkste redenen om actief te worden in de Nederlandse bi-beweging waren de wens om anderen te ondersteunen en te empoweren, de zichtbaarheid van bisexualiteit te vergroten en bi organisaties draaiende te houden (Maliepaard 2019). Uit interviews met bi activisten blijkt dat er voor bi organisaties en netwerken overlap kan zijn met andere LHBT+ organisaties en bewegingen, en soms ook met de BDSM, swingers, kink, en polyamorie *scenes*. Bi organisaties staan soms voor de keuze hoe ze zich hierin willen positioneren en hoe inclusief ze willen zijn. Samenwerking met LHBT+ organisaties heeft altijd plaatsgevonden, al kon er ook wel spanning zijn met (nationale) organisaties met een sterk mononormatieve cultuur. Homo organisaties en bewegingen voelen niet altijd als een thuishaven voor bi mensen. Volgens enkele bi activisten zijn bi mensen die actief zijn in LHBT+ organisaties niet vanzelfsprekend open over hun bisexualiteit (Maliepaard 2019).

Gemeenschapsvorming onder mensen met bi+ gevoelens en ervaringen gaat gepaard met extra uitdagingen die minder spelen voor lesbische vrouwen en homo mannen. Voor veel bi+ mensen staat identiteitsuiting niet centraal in de beleving van hun seksuele oriëntatie en is zichtbaar zijn als bi+ geen doel op zichzelf. Daarnaast kunnen mensen met bi+ gevoelens en ervaringen te maken krijgen met relatiepartners die niet betrokken of ondersteunend zijn bij het zoeken van sociaal contact met andere bi+ mensen (Maliepaard 2020). Ook kan meespelen dat de harde kern van de bi

⁷In 2019 is het LNBi inactief geworden.

gemeenschap tussen de jaren '90 en 2019 uit een selectieve groep bestond die openstond voor niet-normatieve seksuele voorkeuren, waardoor sommige bi mensen, zoals mensen die nog sterk worstelden met hun biseksuele oriëntatie, minder aansluiting vonden (Maliepaard 2019).

Van Lisdonk stelt dat bi-inclusief beleid zich onder andere zou moeten richten op gemeenschaps- en capaciteitsopbouw, aangezien dit bevordelijk is voor de sociale zichtbaarheid en politieke representativiteit. Ze concludeerde dat 'ook al zijn jonge mensen niet gemotiveerd om actief te worden in biseksuele gemeenschappen, dan nog kunnen ze profijt hebben van bi-inclusieve of bi-specifieke gemeenschappen en ruimten omdat dit de sociale marginalisering van biseksualiteit kan verminderen' (2017: 159).

Maliepaard concludeert dat de bi-beweging in Nederland kleiner is geworden, terwijl dat in andere landen zoals Duitsland en het Verenigd Koninkrijk niet het geval is. Hij geeft drie aanbevelingen: 1) bi-organisaties dienen een balans te vinden tussen politieke activiteiten en sociale activiteiten gericht op de eigen achterban; 2) capaciteitsvergroting en professionalisering is belangrijk; 3) bi-organisaties dienen 'een heldere en positieve visie en doelstellingen te formuleren die leidend zijn.' Er is behoefte aan een 'blijve bi', in het licht van negatieve beeldvorming van de zielige of slachtoffer bi. De BiBoot bij de Canal Parade van Pride Amsterdam wordt als een positief voorbeeld genoemd van een kortdurende activiteit (Maliepaard 2019).

De studie van Maliepaard vond plaats voordat Bi+ Nederland met activiteiten was gestart. Deze nieuwe organisatie richt zich op gemeenschapsvorming, beleid, onderzoek en kennis, en trainingen en events voor bi+ mensen en professionals (www.biplus.nl).

Gebrek aan aansluiting bij LHBT organisaties

Ontkenning van bi+ oriëntaties, mononormativiteit, onzichtbaarheid van bi+ en stereotypering komen niet alleen voor in hetero contexten, maar ook in LHBT organisaties en gelegenheden. Er is vaak nog weinig specifieke aandacht voor bi+ specifieke thema's of problematiek in deze organisaties. Dit kan – zij het onbedoeld – het gevoel geven dat deze organisaties of gelegenheden niet helemaal zijn ingesteld op bi+ mensen, waardoor de aansluiting niet optimaal is en deze plekken niet als bi-inclusief worden ervaren (Van Lisdonk 2017). Van de bi+ volwassenen voelt 60% zich onderdeel van de LHBTIQ+ gemeenschap. (Baams et al. 2021). Bi jongeren blijken zich minder verbonden te voelen met LHB organisaties dan homo en lesbische jongeren (Van Bergen & Van Lisdonk 2011). Ook blijkt dat bi jongvolwassenen veel zogenaamde LHB gelegenheden, in de praktijk vooral als lesbische en gay gelegenheden ervaren en dat ze hun 'biseksueel zijn' soms achterwege laten omdat ze daarvoor geen ruimte ervaren (Van Lisdonk 2017).

Hoewel er binnen LHBT organisaties niet echt permanente bi ruimten en plekken zijn, stelt Maliepaard dat bi mensen *agency* kunnen ervaren door het *queer* maken en tijdelijk bi maken van ruimten door hun aanwezigheid (Maliepaard 2018). Dit betekent echter wel dat de bal tot nu toe vooral bij bi+ mensen zelf wordt gelegd.

6. Kennislacunes

Meer inzicht krijgen in de dagelijkse realiteit van mensen met bi+ gevoelens en ervaringen is belangrijk om te begrijpen welke factoren leiden tot meer gezondheidsproblemen, minder openheid, minderheidsstress en veiligheidsproblemen onder bi+ mensen, evenals bijkomende sociale en economische negatieve gevolgen. Onderzoek met een 'bi+ bril' kan bovendien nieuw licht werpen op seksuele identiteit, coming out en de relatie tussen seksuele oriëntatie, stigma en welbevinden. Daarnaast is het belangrijk om meer te weten over de houding tegenover bi+. Belangrijke onderzoeksthema's waarbij sprake is van een kennislacune in Nederland:

- Hoe kunnen verschillen in openheid en zelf-acceptatie, ervaren acceptatie en negatieve reacties, gezondheid en leefstijl, werk, onderwijs, veiligheid en seksualiteit tussen enerzijds bi+ mensen en anderzijds homo mannen en lesbische vrouwen worden verklaard? Er zijn theoretische aannames dat minderheidsstress, bi+ negativiteit en mononormativiteit een rol spelen, maar dit is niet empirisch onderbouwd.
- We weten weinig van de houding in de Nederlandse bevolking tegenover bi+ mensen en bi+ als seksuele oriëntatie. Dit geldt ook voor de onderliggende associaties om bi+ negativiteit te doorgronden en uiteindelijk te verminderen. Het is onduidelijk hoe mononormativiteit en normen van binair gender en monogamie hierin een rol spelen. Er is weinig bekend over de gevolgen van bi+ negativiteit voor bi+ mensen. In de LHBT-monitor van het SCP is de houding tegenover bi+ niet structureel opgenomen. Er zijn belangrijke indicaties dat bi+ mensen stigma en negativiteit ervaren vanuit zowel hetero als homo en lesbische personen, wat bekend staat als dubbele discriminatie. Ze ervaren naast negatieve reacties vanwege heteronormativiteit ook negatieve reacties vanwege mononormativiteit.
- We denken dat mononormativiteit, bi+ non-acceptatie en bi+ negativiteit zich meestal niet openbaren door openlijk negatieve reacties, geweld of discriminatie, maar vooral door ongemakkelijke reacties, bi+ erasure en uitsluiting. Er is nog weinig bekend over de mate en vormen van mononormativiteit, bi+ non-acceptatie en bi+ negativiteit onder hetero, homo en lesbische mensen en binnen LHBTI organisaties.
- Er is zeer weinig bekend over verschillen tussen 'subgroepen' binnen de paraplu van mensen met bi+ gevoelens over alle domeinen en bi+ specifieke aandachtspunten en thema's. Het ligt voor de hand dat er grote verschillen naar sociaal-demografische kenmerken en naar beleving van bi+ gevoelens, seksuele en relatie ervaringen, huidige en gewenste partner(s) en of/of relatie(s). De bi+ beleving en ervaring met mononormativiteit kan anders zijn voor een bi+ vrouw in een vaste monogame relatie met een man en 2 kinderen, dan voor een single bi+ man

in Amsterdam die vooral casual seks wil, dan voor een non-binair bi+ persoon die graag relaties wil met meerdere mensen van meerdere genders, dan voor een studente die het (seks)leven aan het ontdekken is voordat die zich gaat settelen. Voor deze variatie is in onderzoek naar mensen met bi+ gevoelens en ervaringen zelden aandacht.

- Bi+ mensen nemen een bijzondere positie in wat betreft relaties: zij kunnen relaties krijgen met homo, lesbische, bi+ en hetero personen en kunnen daarbij te maken krijgen met een keur aan vooroordelen en stereotypen. Omdat relaties nog steeds een belangrijke hoeksteen zijn van de samenleving en vaak een positieve werking hebben voor het mentaal welbevinden van individuen is het belangrijk onderzoek te doen naar de relatie-ervaringen van mensen met bi+ gevoelens en ervaringen. Er zijn internationale studies die laten zien dat het hebben van een partner voor bi+ personen een negatieve invloed kan hebben op het welbevinden, wanneer deze partner de bi+ oriëntatie niet accepteert en daarin niet ondersteunend is. Hetero en lesbische/homo mensen krijgen met dit gebrek aan acceptatie van hun seksuele oriëntatie door de eigen partner zelden te maken. Meer inzicht in de rol van relaties, type relaties en rol van de partner(s) is belangrijk.
- Een overzicht ontbreekt welke juridische en wetgevingsvraagstukken relevant zijn voor bi+ mensen en met welke onnodige en niet legitieme beperkingen bi+ mensen te maken kunnen krijgen in Nederland.
- Een overzicht ontbreekt van internationale *best practices* van bi+ inclusief beleid en wetgeving. Welke goede voorbeelden zijn er internationaal te vinden die voor Nederland relevant zijn?
- Bi+ mensen hebben een uniek perspectief op seksualiteit, aangezien ze hun seksualiteit richten op meer dan één gender. Ze hebben mogelijk een soort dubbel bewustzijn (*double consciousness*). Hun ervaringen in seksualiteit en relaties kunnen bijdragen aan een beter inzicht in de dubbele standaard ten aanzien van normen voor mannen en vrouwen op het gebied van seksualiteit. Ook kunnen seksuele en relationele ervaringen van bi+ mensen interessant zijn met het oog op heteronormatieve, homonormatieve en mononormatieve seksuele en dating scenario's, relatie normen, seksuele grensoverschrijding, en de betekenis en rol van mannelijkheid en vrouwelijkheid.
- Bi+ mensen kunnen zich beperkt voelen of druk ervaren als gevolg van het gangbare binaire denken in de samenleving, dat de wereld zou bestaan uit alleen mannen óf vrouwen (binaire man/vrouw norm) en alleen hetero óf homo mannen en lesbische vrouwen (norm van monoseksualiteit). De ervaringen van bi+ mensen kunnen juist inzicht bieden in de werking van maatschappelijke verwachtingen en de druk om te conformeren aan deze binaire normen.

Literatuur

- Alliantie Gezondheidszorg op Maat (2019). Durf jij alles met je huisarts te bespreken? Publieksverkenning 'Bij de huisarts'. Amsterdam: COC, WomenINC, Rutgers.
- Baams, L., Graaf, H. de, Bergen, D.D. van, Cense, M., Maliepaard, E., Bos, H.M.W., Wit, J.B.F. de, Jonas, K.J., Daas, C. den, & Joemmanbaks, F. (2021). *Niet in één hokje: Ervaringen en welzijn van bi+ personen in Nederland*. Groningen/Utrecht: Rijksuniversiteit Groningen/Rutgers. Te downloaden op www.biplus.nl.
- Bergen, D.D. van & Lisdonk, J. van (2011). Veilig jezelf zijn? Ervaringen van homojongeren. In: E. Van den Berg, P. van Houwelingen & J. de Hart (reds.), *Informeel groepen. Eigentijdse Bronnen van Sociale Cohesie* (pp. 232-243). Den Haag: SCP.
- Beusekom, G. van & Kuypers, L. (2018). *LHBT-monitor 2018. De leefsituatie van lesbische, homoseksuele, biseksuele en transgender personen in Nederland*. Den Haag: SCP.
- Bi+ Nederland (2021). 5 punten plan. Basisinformatie en checklist voor een meer bi+ inclusieve organisatie. Amsterdam: Bi+ Nederland. Te downloaden op www.biplus.nl.
- Cense, M., Joemmanbaks, F., Bergen, D.D. van, Baams, L., Graaf, H. de, Maliepaard, E., Bos, H.M.W., Wit, J.B.F. de., Jonas, K.J. & Daas, C. den. (2021). *Ik was altijd al niet standaard. Kwalitatief onderzoek naar de beleving van bi+ volwassenen*. Utrecht/Groningen: Rutgers/Rijksuniversiteit Groningen. Te downloaden op www.biplus.nl.
- Centraal Bureau voor de Statistiek. *Prevalentiemonitor huiselijk geweld en seksueel geweld 2020 (2020)*. Den Haag/Heerle/Bonaire: CBS.
- Doorduyn, T. (2014). Seksuele oriëntatie, genderidentiteit en transitiewens. In: H. De Graaf, B. H.W. Bakker & C. Wijsen (reds.), *Een wereld van verschil. De seksuele gezondheid van LHBT's in Nederland 2013* (pp. 13-41). Rutgers/Eburon.
- European Union Agency for Fundamental Rights (2020). *A long way to go for LGBTI equality*. Luxembourg: Publications Office of the European Union
- Felten, H. & Maliepaard, E. (2015). *Biseksualiteit: 10 keer vraag en antwoord*. Utrecht: Movisie.
- Felten, H., Hoof, J. van & Schuyf, J. (2010). Wees jezelf, maar wees niet anders: Heterojongeren over homo- en biseksualiteit. In: S. Keuzenkamp (red.), *Steeds gewoner, nooit gewoon. Acceptatie van homoseksualiteit in Nederland* (pp. 54-75). Den Haag: SCP.
- Goetstouwes, L. (2007). Psychotherapie met biseksuele mannen en vrouwen. *Tijdschrift voor Seksuologie*, 31, 59-68.
- Graaf, H. de, Meijer, S., Poelman, J. & Vanwesenbeeck, I. (2005). *Seks onder je 25°*. Utrecht: Rutgers Nisso groep / Soa Aids Nederland.
- Huijnk, W. & Beusekom, G. van (2021). *Wat maakt het verschil? Over het welzijn, de sociale relaties en de leefstijl van lesbische, homoseksuele en biseksuele jongeren*. Den Haag: SCP.
- Inspectie van het Onderwijs (2016). *Omgaan met seksualiteit en seksuele diversiteit. Een beschrijving van het onderwijsaanbod van scholen*. De Meern/Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, Inspectie van het Onderwijs.

- Keuzenkamp, S. & Kuyper, L. (2013). *Acceptatie van homoseksuelen, biseksuelen en transgenders in Nederland 2013*. Den Haag: SCP.
- Kuyper, L. (2015a). *Jongeren en seksuele oriëntatie. Ervaringen van en opvattingen over lesbische, homoseksuele, biseksuele en heteroseksuele jongeren*. Den Haag: SCP.
- Kuyper, L. (2015b). *Wel trouwen, niet zoenen. De houding van de Nederlandse bevolking tegenover lesbische, homoseksuele, biseksuele en transgender personen 2015*. Den Haag: SCP.
- Kuyper, L. (2013). *Seksuele oriëntatie en werk: Ervaringen van lesbische, homoseksuele, biseksuele en heteroseksuele werknemers*. Den Haag: SCP.
- Lipperts, A. & Oosterhuis, H. (2010). Tussen wal en schip, de moeizame emancipatie van biseksualiteit. *Tijdschrift voor seksuologie*, 34, 1, 3-18.
- Lisdonk, J. van (2017). *Uncomfortable encounters. Dutch same-sex oriented young people's experiences and the relation with gender nonconformity in a heteronormative, tolerant society*. Amsterdam: VU University Amsterdam. (proefschrift)
- Lisdonk, J. van & Kooiman, N. (2012). Biseksualiteit: Vele gezichten en tegelijkertijd onzichtbaar. In: S. Keuzenkamp, N. Kooiman & J. Van Lisdonk (reds.), *Niet te ver uit de kast* (pp.78-99). Den Haag: SCP.
- Lisdonk, J. van & Kuyper, L. (2015). *55-plussers en seksuele oriëntatie: Ervaringen van lesbische, homoseksuele, biseksuele en heteroseksuele 55-plussers*. Den Haag: SCP.
- Lisdonk, J. van & Nikkelen, S. (2017). Seksuele oriëntatie. In H. de Graaf & C. Wijsen, *Seksuele gezondheid in Nederland 2017*. Rutgers/Eburon.
- Maliepaard, E. (2018). *Bisexual rhapsody: On the everyday sexual identity negotiations of bisexual people in Rotterdam and Amsterdam and the productions of bisexual spaces*. Nijmegen: Radboud Universiteit Nijmegen. (proefschrift)
- Maliepaard, E. (2019). *De bi-beweging in Nederland: Ontwikkelingen en ervaringen van vooraanstaande bi-activisten sinds de jaren '90*. Amsterdam: Atria.
- Maliepaard, E. (2020). Biseksualiteit in romantische relaties: Een eerste verkenning. *Tijdschrift voor Seksuologie*, 44, 1, 22-29.
- Nikkelen, S., Graaf, H. de, Lisdonk, J. van & Bakker, B. (2016). Het meten van seksuele oriëntatie en genderidentiteit in bevolkingsstudies. Operationalisaties en schattingen in Nederland. Rutgers.
- Nikkelen, S., Tijdink, S., Graaf, H. de & Bakker, B. (2019). *Seksuele gezondheid van lesbische, homoseksuele en biseksuele personen in Nederland anno 2017*. Utrecht: Rutgers.
- Nikkelen, S. & Vermey, K. (2017). Seksuele oriëntatie en genderidentiteit. In: H. de Graaf, et al, *Seks onder je 25^e. Seksuele gezondheid van jongeren in Nederland anno 2017* (pp. 37-60). Utrecht: Rutgers & Soa Aids Nederland.
- Robinson, B.A. (2012). Is this what equality looks like? How assimilation marginalizes the Dutch LGBT community. *Sexuality Research and Social Policy*, 9, 327-335.